

1939 TARİHLİ TÜRK-İNGİLİZ-FRANSIZ İTTİFAKI'NIN TÜRK BASININDAKİ AKİSLERİ

Reflections In The Turkish Press Of The 1939 Turkish-British-French Alliance

Doç.Dr. Ahmet ÇELİK

Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Elazığ/Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0624-6701>

ÖZET

Dünya genelini etkileyen büyük olayların sonrasında yeni bir düzen kurulur ve aktörler değişir. Birinci Dünya Savaşı da kendinden sonra yeni bir düzeni beraberinde getirmiş, imparatorluklar yıkılmış, Avrupa'daki aktörler değişmiştir. Rusya'da ihtilal olmuş ve Çarlık Rusya yerini Bolşevik Rusya'ya bırakmış, Almanya yenilmiş, Wersailles Anlaşması ile kontrol altına alınmıştır. Osmanlı Devleti savaştan yenik ayrılarak ömrünü tamamlamış, yerini ulusal ve cumhuriyet rejimi ile yönetilen Türkiye'ye bırakmıştır. Diğer taraftan savaşın galipleri arasında olan İngiltere ve Fransa statükoya yön veren ülkeler halini alırken, İtalya'da faşist bir sistem ile yönetilmeye başlamış ve dış politikada saldırgan bir tutum sergiliyordu. Almanya'da Nazi Partisi ve statükonun değişmesinden yana olan Adolf Hitler'in başa geçmesinden sonra Avrupa'da meydana gelen hızlı değişim, dünyayı yeni bir savaşın eşiğine getirmişti. Bu ani değişimler ise, daha önceki devlet arası ilişkilerde de birtakım değişiklikleri beraberinde getirdi. İkinci Dünya Savaşı ve bu savaşın ilişkilere etkisinin sonucu olarak, Türkiye'nin Sovyetlerle ve Batılı devletler olan ilişkilerini yeni bir boyuta taşımıştır. Güvenliğini garanti altına almak ve savaştan olabildiğince az etkilenmek isteyen Türkiye, meydana gelen olayların etkisine göre devletlerle olan ilişkilerini revize etmişti. Türkiye'nin dış politikasına yön veren gelişmelerden biri de İngiltere ve Fransa ile Ankara'da imzaladığı ittifaktı. Türkiye, coğrafi konumu sebebiyle, kurduğu ittifaklarda hassas bir denge izlemek mecburiyetinde kalmıştır. Özellikle Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye karşı tavrının değişmesi, Türkiye'yi İngiltere ve Fransa ile imzaladığı ittifaka mecbur etmişti. Bu sürecin bir etkisi de Türk basını üzerine olmuş, hükümet basını bir araç olarak kullanmıştır. 19 Ekim 1939 tarihinde Ankara'da Türk-İngiliz-Fransız İttifakı imzalanmasına karşın, başta Sovyet Rusya olmak üzere diğer ülkelerin de tepkisini çekmek için, hükümet bu ittifakın içeriği ve sonuçları hakkında iyimser öngörü konusunda basını devreye sokmuştur. Çalışmamızda; İkinci Dünya Savaşı şartlarının zorlaması ile imzalanan Türk-İngiliz-Fransız İttifakının dönemin basınında nasıl ele alındığı, diğer ülkelere karşı bu ittifakın amacının iyimser yanını göstermek için basının nasıl kullanılmaya çalışıldığını göstermeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler; Türk-İngiliz-Fransız İttifakı, Sovyet Rusya, Türk Basını

ABSTRACT

After major events affecting the whole world, a new order is established and actors change. The First World War also brought a new order after itself, empires collapsed and actors in Europe changed. A revolution took place in Russia and Tsarist Russia was replaced by Bolshevik Russia, Germany was defeated and was taken under control with the Treaty of Wersailles. The Ottoman Empire had lost the war and completed its life, leaving its place to Turkey, which was governed by a national and republican regime. On the other hand, while England and France, who were among the victors of the war, became the countries that steer the status quo, Italy began to be governed by a fascist system and displayed an aggressive attitude in foreign policy. The rapid change that took place in Europe after Adolf Hitler, who was in favor of changing the status quo and the Nazi Party in Germany, brought the world to the brink of a new war. These sudden changes brought some changes in the previous relations between the states. As a result of the Second World War and the effect of this war on relations, Turkey's relations with the Soviets and Western states have moved to a new dimension. Turkey, which wanted to guarantee its security and be affected by the war as little as possible, revised its relations with the states according to the effects of the events that took place. One of the developments shaping Turkey's foreign policy was the alliance signed in Ankara with England and France. Due to its geographical location, Turkey had to follow a delicate balance in the alliances it established. In particular, the change in Soviet Russia's attitude towards Turkey forced Turkey into an alliance with England and France. One of the effects of this process was on the Turkish press, and the government used the press as a tool. Despite the signing of the Turkish-British-French Alliance in Ankara on October 19, 1939, in order not to attract the reaction of other countries, especially Soviet Russia, the government activated the press about the optimistic forecast about the content and results of this alliance. In our study; we will try to show how the Turkish-British-French Alliance, which was signed under the force of the Second World War conditions, was handled in the press of the period, and how the press was tried to be used to show the good side of the purpose of this alliance against other countries.

Key Words; Turkish-British-French Alliance, Soviet Russia, Turkish Press

1. GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan konjonktürden memnun olan ve bu dengenin değişmesini istemeyen, İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği statükocu bir grup bulunmaktaydı. Buna karşılık, oluşan dengeden memnun olmayan, savaş sonrası oluşan dengeden olumsuz yönde etkilenen ve değişim isteyen revizyonist bir grup statükocuların karşısındaydı. Bu grubun başını ise Almanya çekmekteydi.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, İtilaf Devletleri ile Versailles barışını imzalayan Almanya'nın yenilgisiyle Avrupa'da önceden var olan kuvvetler dengesinde bir boşluk oluşmuş, İngiltere ve Fransa'nın hegemonyasında bir düzen kurulmaya çalışılmıştı. Geçici bir düzen kurulsaydı da bu çok uzun sürmeyecekti¹. Özellikle 1930 yılından sonra Almanya'nın içyapısında ve dış ilişkilerinde meydana gelen değişiklikler, Avrupa'da gelişecek olayların habercisi gibiydi. Yapılan seçimlerde büyük bir başarı kazanarak ülkede en çok oyu alan Nazi Partisi, Avrupa ülkelerinde tedirginlik yarattığı gibi, ülkede diğer partilerin de dış politika söyleminin sertleşmesine neden oldu. 1933 yılında Hitlerin başkanlığı devralmasıyla birlikte ülkedeki iktidar değişikliği aynı zamanda diğer ülkelere karşı izlenecek farklı politikanın habercisiydi. Hitler yönetimi Almanlara Versailles'in zincirlerinden kurtarmaya, bütün Almanları birleştirmeye ve tek devlet çatısı altında toplamaya, Almanların rahat yaşayacağı bir hayat sahası oluşturmaya söz veriyordu (Sönmez, 2018: 277).

Almanya'nın yanında İtalya, İspanya ve Japonya da faşist ideolojiler benimseyerek yayılmacı politikalar izlemeye başladılar. 1931 yılında Japonya Manchurya'yı 1937 ise Çin'i işgale başlarken 1935 yılında İtalya Etiyopya'yı işgal etmiş, Milletler Cemiyeti ise bu olaylar karşısında fazla bir varlık gösterememişti (Çelik, 2020: 79).

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki müttefiki Almanya ile ilişkileri Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da devam etti. Almanya'nın izlediği iç ve dış siyaset Türk yöneticilerini kaygılandırmadığı gibi Türkiye kamuoyunda anlayışla karşılandı. Ekonomik ve siyasi alanda ilişkiler sorunsuz devam etmesine rağmen Almanların özellikle Hitler iktidara geldikten sonra Türkiye'de yaptıkları faaliyetler izleniyordu (Sönmez, 2018: 278).

Bu süreçte Türkiye'nin Sovyetlerle ilişkilerindeki gelişmeler, Türk dış politikasını en fazla etkileyen unsurdur. Bu sebeple Türk-Sovyet ilişkilerinin geçmişine kısaca baktığımızda; Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'nı sürdürdüğü sıralarda, Sovyetler Birliği de hemen hemen aynı devletlerle mücadele hâlinde bulunuyordu. Ankara ile Sovyet Hükümeti arasında başlayan görüşmeler, 16 Mart 1921 tarihinde Moskova'da Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması imzalanması ile sonuçlanmıştır. Sovyetler Birliği, Lozan Konferansı sırasında da Türkiye'yi İngiltere ve Fransa'ya karşı desteklemiş ve Boğazlar üzerinde mutlak Türk egemenliği tezini savunmuştur. 1923 yılında Lozan Barış Antlaşmasının imzalanmasının ardından yaşanan Musul anlaşmazlığı sırasında İngiltere'nin ve Milletler Cemiyeti'nin tutumu Türkiye'yi Sovyetler Birliği'ne daha çok yaklaştırmıştır.

İki ülke arasında gelişen bu dostluk havası 17 Aralık 1925'te Paris'te Sovyet Rus lideri Çiçerin ile Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşdü Aras arasında imzalanan Türkiye-Sovyetler Birliği Dostluk ve Tarafsızlık Saldırmazlık Antlaşması ile en üst düzeye çıkmıştır. İki tarafın çıkarları göz önünde tutularak yapılan bu antlaşmadan sonra, iki devlet arasında politik ve ekonomik ilişkiler gelişme yoluna girmiştir.

Türk-Sovyet ilişkilerinin gayet iyi seyretmesine rağmen, Türk siyasetçilerinin ve Türk toplumunun hafızasındaki Moskof imajı hâlâ yerinde durmaktaydı. Ancak Milli Mücadele sürecinde Sovyetlerden yardım alınması bir mecburiyetin neticesinde olmuştur. Siyasiler, Sovyet Rusya'nın hangi maksatla yardım yaptığının elbette ki farkındaydılar. Ancak o dönemde emperyalizm ile mücadele edebilmek için bu yardımlara ihtiyaç vardı.

1930'lu yıllara girerken Türkiye, Lozan'dan kalma sorunlarını çözmüş ve batılı devletlerle ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Bu durumda Türkiye açısından Sovyet Rusya tek büyük devlet olmaktan çıkmıştır. Yine de Türkiye bu devletle iyi ilişkilerini dış politikasının temel unsuru olarak korumaya devam etmiştir. 1932 yılının Nisan ayında Sovyet Hükümetinin daveti üzerine Türk Hükümeti yetkilileri Moskova'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret iki devlet arasındaki siyasi ve iktisadî ilişkilerin tekrar ele alınması için yeni bir zemin hazırlamıştı. Ancak bu ziyaret sonrasında (Müezzinoğlu, 2018, 249-260) İsmet İnönü;

¹ Birinci Dünya Savaşı'nı ortaya çıkaran sorunlar çözülmeden kurulan bu iki savaş arası uluslararası sisteme; yapay çok kutuplu sistem adı verilebilir. Ayrıntı için bkz; Çelik, 2020: 78-80.

“Ruslar, Batı sınırlarını güçlendirmek için zaman kazanmak amacıyla, doğu sınırlarının güvenlik içinde olması isteğindedir. Sovyetler batı sınırlarını güvenlik altına aldıktan sonra artık bizimle dost olmaya önem vermeyeceklerdir” (Çelik, 2018: 5184) diyerek, Rusların gerçek maksadını vurgulamıştır. Ancak denge politikasının bir gereği olarak Sovyet Rusya ile ilişkiler devam ettirilmiş, hatta 1933 yılında Cumhuriyetin ilanının 10. Yıl Kutlamaları kapmasında Sovyet yetkililer Türkiye’ye davet edilmiş, Sovyet Rusya basını da bu kutlamaları dostane bir hava içinde okuyucularına aktarmıştır (Çelik, 2019: 25-52)

1933 yılı sonuna kadar görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasına rağmen sıkılaşılarak devam eden Türk-Sovyet ilişkileri 1934 yılından itibaren erişilen doruk noktasından aşağıya doğru inmeye başlamıştır. 9 Şubat 1934 günü imzalanan Balkan Paktı öncesi Türk-Sovyet ilişkilerinde küçük çaplı da olsa bir soğukluk yaşanmıştır. Sovyetler Birliği dış politikası gereği (ki öncelikle Romanya ile olan sınır anlaşmazlıklarından dolayı) böyle bir paktın hayata geçirilmesine sıcak bakmamıştır. Ancak gittikçe gerilen Avrupa siyaset sahnesinde Balkan Devletlerinin ihtiyacından dolayı karşılıklı görüşmeler sonucu Pakt imzalanmış, Türkiye tarafından da Sovyetler Birliği’ne bir çekince mektubu verilerek, Sovyetlerin endişeleri giderilmiştir (Atabey, 2014:2) Bu dönemde Türkiye, Sovyetler Birliği ile uyumlu ilişkisini devam ettirmişse de bazı hususlarda Sovyetler Birliğinden umduğu desteği görememiştir. Özellikle Montreux sözleşmesi sonrasında bu ilişkilerin seyri değişmeye başlamıştı.

2. ÜÇLÜ İTTİFAK ANLAŞMASI ÖNCESİ TÜRKİYE’NİN BÜYÜK DEVLETLERLE İLİŞKİLERİ

Montreux Boğazlar Konferansı’ndan itibaren Türkiye’nin Batı ülkeleriyle ilişkilerinin yakınlaşmaya başlaması, bu ülkelerle işbirliğinin artması, Sovyet Rusya’yı pek memnun etmemiştir. Türkiye ise gerek İngiltere, gerekse Sovyetler Birliği ile diplomatik ilişkilerini dostça sürdürmek yanlısı bir politikayı her zaman izlemiş ve iki savaş arası dönemde Sovyetleri dış politikasının temel unsuru olarak korumakta devam etmiştir. Fakat Sovyet Rusya, Türkiye’nin kendisinden başka hiçbir devletle dostluk kurmamasını isterken, Boğazların ortak savunması gibi eski Çarlık Rusya’sının klasikleşmiş taleplerini de ortaya koymaya başlayınca, Türkiye Sovyet Rusya’daki bu değişiklikleri görerek, Batıdan gelen işbirliği taleplerine çok daha sıcak bakmaya başlamış ve böylece ilişkiler gittikçe daha da soğumuştur (Atabey, 2014: s. 4). Türkiye’nin Batılılar ile ilişkileri geliştikçe Sovyet Rusya, Türkiye’nin Batılıların yanında yer almasından endişe etmiştir².

1939 Mart ayında Almanya’nın Çekoslovakya’yı işgali, aynı yılın Nisan ayı başında İtalya’nın Arnavutluk’u işgali üzerine İngiltere ve Fransa, 13 Nisan’da Yunanistan ile Romanya’ya tek yanlı demeçlerle güvence vermiştir. Daha sonra bu güvenceye Türkiye’nin de katılmasını istemişlerdir. Böylece, 11-13 Nisan 1939’da gerçekleştirilen Türk-İngiliz görüşmeleri, Fransa’nın da bunu desteklemesiyle bir ay kadar sürmüştür.

Türk Hükümeti, Sovyet Hükümetine, Batılılarla yaptığı görüşmelerle ilgili bilgi vermiş, öngörülen antlaşma konusunda Sovyetler Birliği’nin onayını sağlamaya çalışmıştır. O sırada Sovyetler Birliği de iki Batılı büyük devletle görüşme içinde olduğundan Türkiye tüm bu görüşmelerde bir uyumun gerçekleşmesini beklemiştir. 1939 Nisan ayı sonlarında Türkiye’ye gelen Almanya’nın yeni büyükelçisi Von Papen Türkiye’nin Batı Bloğu’na kaymasını önlemeye çalışırken, yine o günlerde Türk Hükümeti ile görüşmelerde bulunmak üzere Ankara’ya gelen Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı yardımcısı Potemkin ise Türkiye’yi Almanya’dan uzak tutup, Sovyetlere yaklaştırmakla görevlendirilmiştir. (Soysal, 2000: 592-593).

Tarihçi Stefanos Yerisimos, savaşın arifesinde Türkiye’nin Batı ve Sovyet Rusya’ya bakışının iki tarafın çıkar mücadelesine göre şekillendiğini belirtmektedir. Emperyalizmin Türkiye’ye duyduğu ilginin yeniden alevlenmesi için, Ortadoğu’daki çıkarlarının bir Rus tehdidi ile karşı karşıya kalmasından daha uygun bir vesile olamazdı. Bir buçuk yüzyıldan beri Türkiye üzerinde oynanan oyunun kuralı buydu. Öte yandan Türkiye’deki iktidarı düşündüren sorunlar da emperyalizmin endişeleriyle örtüşüyordu. 1939 yılı Mayıs

² Nitekim bu endişe dünya basınındaki haberlere de yansımıştır. Örneğin Paris’te çıkan Le Temps gazetesinin 29 Nisan 1937 tarihli haberinde; “Montreux Konferansı’ndan sonra İngiltere ile olan yakınlık, Roma ile yapılan anlaşmalar, Afganistan, Irak ve İran ile yapılan Asya Paktı, Türk-Sovyet ilişkilerini soğutmuştur. Fakat Atatürk senelerden beri devam eden bir dostluğu bir anda parçalamayacak derecede makul düşünen bir adamdır.” bilgisine yer verilmiştir. Yine aynı haberde; “Türkiye’nin politik önemi 1914’de olduğu gibi 1937’de de onun Boğazlar üzerindeki hâkimiyeti ile izah edilebilir. Sovyetlerin Boğazların tahkimi işine iştirak etmek için çok uğraştığı, fakat bütün gayretlerinin boşa gittiği Türkiye’nin başka sermayelerden ve başka teknik kuvvetlerden faydalanmayı tercih ettiği, Sovyet büyükelçisinin Türkiye’yi kendi dilediği gibi idare ettiği dönemlerin artık geçtiği” gibi açıklamalarda bulunulmuştur. Bahse konu haberde bütün bunların Türkiye’deki Sovyet nüfuzunun gitgide azalmakta olduğunu gösterdiğinden bahsedilmiştir.

ayında Ankara'yı ziyaret eden Fransa Genelkurmay Başkanı General Weygand, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü SSCB'nin benimsediği tarafsızlık tutumundan dolayı endişeli bulmuştu. İnönü; "Yıpranmamış bir Rus ordusu bizim için büyük bir tehlike teşkil eder; onun için de SSCB'nin savaşa katılması lazımdır" sözleriyle Wegand'ı bu kanaate sürüklemişti (Çelik, 2018: 5185).

Fakat, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamakta olduğu günlerde Türkiye, Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerine önem vermeye devam etmişti. Öyle ki, İtalya'nın saldırgan tutumları karşısında İngiltere'nin Yunanistan ve Romanya'ya verdiği yardım sözünü Türkiye'ye de vermesine rağmen, Türkiye Sovyetlerin tutumunu görmeden İngiltere'nin bu teklifine cevap vermemişti. Alman ve İtalyan tehlikesi karşısında Batılı devletlerin yanında yer almak isteyen Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa ile temaslarda bulunurken Türkiye, Sovyet Hükümeti'nin kesin tavrını görmeden, söz vermekten kaçınmıştı. Ancak 1939'un Ağustos ayında, Sovyetler Birliği'nin Almanya ile bir saldırmazlık paktı imzalaması³, Türk dış politikası açısından yeni bir sayfa açılmasına neden olmuştur (Çelik, 2020: 128). Hiç beklenmedik bu gelişme Türk dış politikasının bütün hesaplarını alt üst etmiştir. Moskova bütün görüşmelerini gizlilik içerisinde yürütmüş, Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmalarının yüklediği sorumlulukları da göz önüne almamıştır (Armaoğlu, 2005: 330). Diğer bir deyişle, Sovyet Rusya, Almanya ile anlaşmadan önce 1925 Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması hükümleri gereğince Türkiye'ye bilgi vermesi gerektiği hâlde bunu bile yapmamıştır. Nitekim Alman-Sovyet yakınlaşması kuzeydeki emniyetli ortamı ortadan kaldırdığı gibi, 1 Eylül 1939 tarihinde İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile Türkiye'yi Almanya'nın müttefiki İtalya'nın karşısında adeta yalnız bırakmıştır (Atabey, 2014: s. 6).

Sovyet politikasında meydana gelen bu değişikliğe rağmen, Türk Hükümeti, Sovyetler Birliği ile hâlâ bir pakt yapabileceğini ümit etmiştir. Ancak bu beklenmeyen antlaşmanın ardından muhtemel bir Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktı'na, Sovyet tarafının bakış açısı ve istekleri de doğal olarak değişmiştir. Bu arada 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesi ve 3 Eylül 1939'da İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesi ile İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. Sovyetler Birliğinin 17 Eylül 1939'da, Nazi-Sovyet Paktı uyarınca Polonya'ya girmesi ve bu ülkeyi Almanya ile paylaşması Türkiye'de büyük kaygı ve endişe yaratmıştır (Türkkaya 1965: 23-24).

3. MOSKOVA GÖRÜŞMELERİ VE TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASININ SEYRİ

4 Ağustos 1939'da, Alman-Sovyet Paktı'nın imzalanmasından önce, Sovyet Büyükelçisi, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nu ziyaret ederek, Türkiye ve Sovyetler arasında bir anlaşma yapılması amacıyla Moskova'ya davet etmişti. İki ülke arasındaki ilişkiler, ortamın şartlarına göre yeniden ele alınmak istenmişti. Şükrü Saraçoğlu, Moskova davetine olumlu yanıt verince, 15 Eylül'de resmen davet edildi ve 25 Eylül 1939'da Moskova'ya gitti. Türkiye'nin hem İkinci Dünya Savaşı'nda ve hem de savaş sonrası izleyeceği yol haritasını belirlemede Moskova Görüşmeleri önemli bir yer tutmaktadır.

Moskova'ya giden heyetin görevi; Sovyetler Birliği ile karşılıklı yardım ya da işbirliği anlaşmasının imzalanması için yollar aranmasıydı. Bunun yanında heyetin diğer önemli görevi ise, İngiltere ve Fransa ile imzalanacak olan Üçlü İttifak Anlaşması ile Türk-Sovyet dostluğu arasında bir bağlantı kurulmasını sağlamaktı. Türk heyetinin bu amaçlarına karşılık Sovyet Rusya ise; Montreux Sözleşmesi'ni kendi çıkarlarına göre düzenlemeyi ve Üçlü İttifak Anlaşması'nın içeriğini öğrenerek Türkiye'nin tarafsızlığını sağlamayı hedeflemişti (Çelik, 2018:5185).

Moskova Görüşmesinin daha ilk günü Molotov'un, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'ya verdiği taahhütlerden kendi geleceği açısından duyduğu kaygıları belirtmesi ve Montreux Sözleşmesi'nde yapılmasını istediği değişiklikleri içeren bir kâğıdı Saraçoğlu'na vermek istemesi, Saraçoğlu'nun ise bunu reddetmesiyle ortam gerilmişti (Ertem, 2010:254). Bundan başka Sovyet Rusya, Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında hazırlanmakta olan ittifak antlaşması tasarısında da bir iki değişiklik yapılmasını talep etmiştir (Esmer-Oral, 1987: 142).

Görüşmelerin olumsuz devam etmesine ek olarak 28 Eylül 1939'da Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un beklenmedik bir şekilde Moskova'ya gelmesi dolayısıyla Türk-Sovyet görüşmelerine ara verilmiştir. Molotov-Ribbentrop görüşmeleri bir dostluk antlaşması imzalanması ile sonuçlanırken, bunun Türk-Sovyet

³ İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından günler, 1939 yılının 23 Ağustos gecesi Sovyetler Birliği ile Almanya arasında bir saldırmazlık paktının imzalandığının duyurulması birçok çevrede büyük şaşkınlık yaratmıştı. Ancak bu paktı imzalamak için iki ülkenin de bahanesi vardı. Sovyetlerin, bu paktı imzalamasının nedenleri arasında; Batıya karşı olan güvensizliği ön sıradadır. Almanya'nın Avusturya'yı ilhakına Batılı ülkelerin sessiz kalması, bunun yanında Münih Konferansı'nda Çekoslovakya'nın parçalanmasını kabul etmişler ve Sovyet Rusya'yı bu konferansa davet etmemişlerdi. Ayrıntılı bilgi için bkz; Çelik, 2020:80-81. Ayrıca bkz; Öncü ve İkinci, 2017: 241-263.

ilişkilerini çıkmaza sokacağı belli olmuştur. Nitekim Almanya, Türk-Sovyet görüşmeleri ile yakından ilgilenmiş ve Almanya'nın Moskova Büyükelçisi v Schulenburg, Molotov'dan Türkiye'nin tarafsızlığının sağlanması için çalışılmasını istemiş ve İngiltere'nin Romanya üzerinde İngiliz ve Fransız birliklerinin yardımını kabul etmesi için Türkiye'ye baskıda bulunduğunu belirterek, böyle bir yardımın ancak deniz yolu ile gelebileceğini ve bu nedenle Türkiye'nin Boğazları kapalı tutmasının Sovyetler Birliğinin menfaatine olduğunu ifade etmiştir (Türkkaya, 1965:54-55).

Alman Dışişleri Bakanı'nı Moskova ziyareti sebebiyle kesilen görüşmeler 1 Ekim günü, Sovyet Rus lideri Stalin'in katılması ile tekrar başlamıştı. Sovyet lideri de Molotov gibi Türkiye'nin Montreux'de tek başına kazandığı yetkilerin, bundan sonra bazı değişikliklerle iki devlet tarafından ortaklaşa yürütülmesini önermiştir. Saraçoğlu, Sovyetler Birliği ve Türkiye'den başka Bulgaristan, Fransa, İngiltere, Japonya, Yugoslavya ve Yunanistan'ın imzalarını taşıyan bir antlaşmanın, yalnız Ankara ve Moskova tarafından revizyona tabi tutulmasına Türk Hükümetinin asla razı olamayacağını belirtmiştir (Kurat, 1975:269). Yapılan toplantılarda Saraçoğlu'na Türkiye ve SSCB arasında bir işbirliği anlaşması imzalanabilmesi için şu maddeler talep edildi;

- ✓ Boğazların Türkiye ve Sovyetler Birliği tarafından ortak savunulması
- ✓ Montreux Boğazlar Rejimine, Karadeniz'e sahili olmayan devletlerin Boğazlardan geçemeyeceği garantisinin eklenmesi
- ✓ İngiltere ve Fransa ile girişilen ittifak müzakerelerinin istişareye çevrilmesi
- ✓ İngiltere ve Fransa'nın Sovyetler Birliği ile savaşa girmesi durumunda Üçlü İttifak Anlaşmasının geçersiz sayılması

Bu isteklerden başka, Sovyetler Birliği, görüşmeler sırasında şunu da açıkça belli etmiştir ki, Türk Hükümetinin izlediği dış politika Sovyet Hükümetininkine uygun değildir. Çünkü, Türkiye, Sovyetlerin dostu Almanya'ya karşı savaşmakta olan İngiltere ve Fransa ile birlik olmuştur. Bu nedenlerle Moskova görüşmelerinin olumlu bir sonuca ulaşması imkânsızlaşmıştır. Bunun nedenini Molotov şöyle ifade etmiştir. "...bahis konusu olan mesele Karadeniz ve Boğazlara ait karşılıklı bir yardım paktının akdedilmesidir. Sovyetler Birliği bu yolda akdedilecek bir paktın hiçbir zaman Almanya ile silahlı bir çatışmaya götürecek hareketlere yol açmamayı ve savaş tehlikesi hâlinde Karadeniz Devletlerinden sayılmayan devletlere ait savaş gemilerinin İstanbul Boğazı yolu ile Karadeniz'e geçmelerine Türkiye'nin izin vermeyeceğine dair Sovyet Rusya'nın teminatına sahip olması düşüncesindedir." Türkiye, Sovyetler Birliği'nin bu iki maddesini reddetmiş ve böylece paktın imzasını imkânsız kılmıştır (Esmer-Oral, 1987:142-143)".

Söz konusu bu talepler nedeniyle, görüşmelerden herhangi bir sonuç çıkmaması üzerine Türk delegesi, 20 Ekim 1939 tarihinde geri döndü. Moskova Görüşmeleri, Türkiye-Sovyet Rusya ilişkileri açısından yeni bir dönemin başlangıcı olma özelliği taşımaktadır. Türkiye bu tarihten sonra Batı ile ittifakını güçlendirmeyi dış politikasının merkezine oturtacaktı. Türk-İngiliz-Fransız İttifak Anlaşması ise, daha Türk heyeti dönmeden Ankara'da imzalanacaktı (Çelik, 2020: 130).

4. ÜÇLÜ İTTİFAK ANLAŞMASININ İMZALANMASI VE ETKİLERİ

Türk-Sovyet ilişkilerinde meydana gelen gelişmeler ve Almanya ve İtalya'nın yayılcı politikaları, İkinci Dünya Savaşı arifesinde Türkiye'yi İngiltere ve Fransa ile ittifak anlaşmasına yöneltti. Milli Mücadele döneminden beri son derece yakın ilişkiler içinde olan Sovyetler Birliği ve Türkiye 17 Aralık 1925 tarihinde Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması imzalayarak bu işbirliğini sürdürmeyi istiyordu. 1930'lardan itibaren Batılı ülkelerle yakınlaşmak isteyen Türkiye, Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin zarar görmemesine özen gösteriyordu. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne katılmasına sessiz kalan Sovyetler Birliği, Türkiye'nin öncülüğünü yaptığı Balkan Pakti'nda yer alması ve Sovyetlerin bu pakta pek sıcak bakmaması gibi nedenler iki ülke arasında süregelen yakın işbirliğini bozmaya başladı. İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce Almanya'nın Avusturya'yı ilhakından sonra Sovyetler Birliği Avrupa ülkeleriyle ilişkilerini yeniden gözden geçirmeye karar verdi.

23 Ağustos 1939 tarihinde Almanya ile bir saldırmazlık pakti imzalayarak, İngiltere ve Fransa'ya karşı temkinli politikasını görünür hale getirdi. Çekoslovakya'nın bölünmesi ve Polonya'nın durumu Batılı ülkeler arasında ki ilişkilerde yeni gelişmeleri doğurdu. Bu gelişmeler Sovyetler Birliği ile ilişkilerini yakın tutmaya çalışan Türkiye'nin yeni arayışlar içine girmesine neden oldu. Doğu Avrupa'daki gelişmeler

Türkiye'nin salt Sovyet dostluğuna öncelik vermemesi gerektiği görüşünü pekiştirdi. İngiltere ve Fransa ile daha yakın bir işbirliğinin zorunluluğu ortaya çıktı Türkiye-İngiltere arasında 12 Mayıs 1939'da yapılan ortak deklarasyonun imzalanmasından sonra Türk Hükümeti ile İngiliz Hükümeti arasında görüşmeler devam etti. Görüşmelerde Doğu Akdeniz ve Balkanlarda ki durum gözden geçirildi. 23 Haziran 1939'dan sonra Türk-Fransız ortak bildirisi yayınlandıktan sonra Fransa Temmuz ayında Türk-İngiliz görüşmelerine katılmak istedi. Bundan böyle görüşmeler üçlü yapılacaktır (Sönmez, 2018: 278).

Türk dışişleri Bakanı Saraçoğlu 21 günlük Moskova ziyaretinden bir sonuç alamadan Türkiye'ye dönmüştü. Sovyetler Birliği ile anlaşma mümkün olmayınca Türk Hükümeti, üçlü ittifak antlaşmasının imzası için İngiltere ve Fransa ile görüşmelerini hızlandırmış ve Türk-İngiliz-Fransız Karşılıklı Yardım Antlaşması Ankara'da 19 Ekim 1939'da imzalanmıştır. Bahse konu ittifak antlaşması, 12 Mayıs ve 23 Haziran 1939 tarihli deklarasyonların hükümlerinin aynısını kapsamıştır. İttifaka ek olarak yapılan 2 Numaralı protokole göre, antlaşma ile Türkiye'nin üzerine aldığı taahhütler, onu Sovyetler Birliği ile silahlı bir çatışmaya sürükleyecek olursa, ittifakın işlememesi öngörülmüştür. Bu durum Türkiye'nin Sovyetlerden çekindiğini ve bu devletle çatışmaya girmekten kaçındığını göstermektedir (Atabey, 2014: s. 9). İleride görüleceği üzere, imzalanan Üçlü İttifak'ın herhangi bir saldırı amacı taşımadığının Türk basını tarafından sıklıkla vurgulanması da bu çekincenin bir sonucudur.

Türkiye bu antlaşma ile İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kalamayacağını anlayıp, kendi inanç ve yararına uygun bulduğu bir blok içinde yardımlaşma yükümlülüklerini ortaya koymuştur. Böylece İkinci Dünya Savaşı Türk dış politikasında büyük bir değişiklik gerçekleşmiş, 19 Ekim 1939'da imzalanan Ankara Antlaşması, Alman-Sovyet Paketi ile yıkılan Türk-Sovyet siyasi işbirliği yerine, İngiliz-Fransız işbirliğini getirmiştir. Türkiye, Ankara paktını Almanya'ya karşı değil Akdeniz'deki bir düşmana karşı imzalarken, bu antlaşmanın kendisini Sovyetlerle hasım durumuna getirmeyeceği şartını da kabul ettirmiştir (Atabey, 2014: s. 10).

Anlaşma gereğince, İngiltere ve Fransa, Türkiye'nin herhangi bir Avrupa ülkesinin saldırısına maruz kalması halinde Türkiye'ye her türlü aktif desteği sağlayacaklarını taahhüt etmişlerdir. Ancak Türkiye, bu devletlere aynı desteği otomatik olarak sağlama hükmüne ve yükümlülüğüne yanaşmamıştır. Ayrıca anlaşmanın 4. Maddesine göre İngiltere ve Fransa'nın bir Avrupa devletinin saldırısına uğramaları halinde, Türkiye sadece müsamahakâr bir tarafsızlık uygulayacaktır. Bunlara ek olarak, anlaşmanın iki numaralı protokolüne göre Türkiye, Sovyetler Birliği ile savaşa meydan verebilecek her durumda anlaşmayı uygulamaktan muaf tutulacaktır. Parasal konulara değinen özel bir protokol çerçevesinde, İngiltere ve Fransa, Türkiye'ye savaş malzemesi, kredi olarak 25 milyon sterlin, 16 Milyon sterlin değerinde külçe altın ve 3,5 milyon sterlinlik bir kredi transferi yapmayı öngörmüştür. Türkiye, dış politikasına uygun bir anlaşma sağlamakla birlikte, doğrudan saldırıya uğradığı takdirde çarpışacak, bu arada büyük çaplı maddi destek alacak, yoğun bir şekilde silahlanacaktır (Çelik, 2020: 131).

Üçlü İttifak Anlaşması ve bu anlaşma şartlarının olası sonuçları hem Almanya hem de Sovyet Rusya'yı memnun etmemişti. Bahse konu ittifak, Sovyet Rusya'yı kızdırmıştır. Sovyet Rusya, bu ittifakı bir savaş belgesi olarak nitelendirmiştir (Armaoğlu, 2005: 357). Anlaşmanın Ankara'da imzalanmasından 12 gün sonra 31 Ekim 1939 günü Sovyetler Yüksek Şurası'nda Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov; "*Türkiye temkinli tarafsızlık politikasını bir yana iterek, Avrupa savaş yörüngesine girdi. Sovyetler Birliği ise ellerinin bağlı olmamasını ve tarafsızlık politikasını tercih etti. Türkiye, bu karardan dolayı bir gün pişman olacak mı göreceğiz*" açıklamasında bulunmuştu.(Atabey, 2014:122)

5. TÜRK-İNGİLİZ-FRANSIZ İTTİFAKI'NIN TÜRK BASININDAKİ YANSIMALARI

Yazılı literatürde genellikle kısa bir bilgi olarak aktarılan Üçlü İttifak Anlaşması, Birinci Dünya Savaşı sonrasında süregelen Türk dış politikasında köklü değişiklikleri gösteren önemli bir gelişmedir. İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye üzerindeki etkisinin somut göstergesi olan bu anlaşma, Milli Mücadele'den bu yana Türk dış politikasında önemli bir yer tutan Sovyet Rusya'nın önemini yitirdiğinin adeta kanıtı niteliğindedir. Hassas bir süreç ve gelişmeler olduğu için, hem hükümetin hem de Türkiye'nin düşüncesini yansıtan basının tavır ve eylemleri önem arz etmekteydi. Bu sebeple hükümet ve basın arasındaki ilişkide bu hassas sürecin etkisi olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve etkilerinin Türkiye tarafından hissedilmeye başladığı zaman ile Üçlü İttifak Anlaşması'nın imzalandığı tarih birbiri ile örtüşmektedir. Bu süreçte, 1 Eylül 1939 -9 Temmuz 1942 tarihleri arasında görev yapan On ikinci Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti dönemidir. (Çelik, 2011: 46).

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, ulusal çıkarlar hedef gösterilerek, basından bu çıkarlara hizmet etmesi beklenmiştir. Basınla iktidar arasındaki çatışmaların tümü, ulusal çıkarlar konusundaki farklı yaklaşımlardan doğmuş, siyasal iktidar basını icraatlarına engel olarak gördüğü zaman ise onu susturacak önlemleri almaktan geri kalmamıştır. Bu durum özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında daha da belirginleşmiş, çeşitli yasalar ve gazeteci mebuslar aracılığıyla basın kontrol altına alınmıştır (Çelik, 2018: 317).

Bu süreçte ulusal çapta yayın yapan 7 gazetenin ittifakla ilgili haber ve yorumları ele alınmıştır. Bu gazeteler; Akşam, Anadolu, vakit, haber, cumhuriyet, son posta ve son telgraf gazeteleri olmuştur. Bu gazeteler tirajları itibarıyla Türkiye’de en çok okunan gazetelerdi. Bu gazetelerin anlaşmanın imza edilmesinden bir gün sonra yani 20 Ekim 1939 tarihli nüshalarında ittifak ile ilgili haber ve yorumlarını inceleyeceğiz. Gazeteler bu süreçte hükümetle beraber hareket etmiş/etmek zorunda kalmış mı? Hükümetin bu anlaşmayı imzalamasına karşı çıkmış muhalif bir basın organı bulunuyor mu?

5.1. Akşam

İkinci Dünya Savaşı süresince hükümet yanlısı politika izleyen Akşam gazetesi, ittifakın imzalanmasını ilk sayfasının tamamını ayırarak haber vermiş, “*Türk-İngiliz-Fransız karşılıklı yardım muahedesi imza edildi*” başlığı ile okuyucularına duyurduktan sonra “*Türkiye, her hangi hududunda, bir Avrupa devleti tarafından tecavüz neticesi harbe tutuşursa İngiltere ve Fransa bilfiil yardıma gelecekler*” şeklinde açıklaması ile ittifakın içeriği hakkında bilgi vererek, adeta Türkiye’ye karşı kötü emelleri olanları uyarmıştır.

“*İmzadan sonra Başvekil ile İngiliz ve Fransız sefirleri tarafından hararetli nutuklar irad edildi*” diyerek, bu ittifak anlaşmasının sadece Türkiye tarafından değil, İngiltere ve Fransa tarafından da önemsendiği ve dikkate alındığı vurgulanmak istenmiştir. “*B. Chamberlain anlaşmanın imzasını Avam Kamarasına alkışlar arasında bildirdi ve Başvekilimize çektiği telgrafta iyi temenni ve tebriklerde bulundu*” şeklinde yazıya da baş sayfada büyük puntolarla yer vermesi diğer tarafların da anlaşmayı önemsendiği imajına bir örnektir.

Gazete yine ilk sayfada “*Türkiye, İngiltere ve Fransa İttifakı*” başlığı altında “*başmuharrimizden*” başlığı ile bir köşe yazısına yer vermiştir. Gazetenin başyazarı aynı zamanda hükümetin politikalarını destekleyici yazılar yazan gazeteci-vekillerden Sivas Milletvekili Necmettin Sadak’tır. Bu yazının mahiyeti ve amacına baktığımızda; “*Hariciye vekâleti binası dış politikamız bakımından Türkiye cumhuriyeti tarihinin şimdiye kadar kaydettiği en mühim hadiseye sahne oldu*” diyerek bu olayın çok önemli olduğu vurgusunu yapmayı hedeflemiştir. Aslında Türkiye’nin bu olayı çok önemsendiği hem anlaşmanın diğer taraftarlarına gösterilmeye çalışılırken, hem de Sovyet Rusya, Almanya ve İtalya’ya da gösterilmek istendiği ortadadır.

“*Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında üç taraflı ittifak muahedesi bu akşam hariciye vekili odasında imzalandı. Dokuz maddeden ve iki protokolden ibaret olan bu muahede üç devletin mukadderatını şimdiden 15 sene için birbirine bağlamış bulunuyor*” (Akşam, 19.10.1939) diye devam eden Sadak, yapılan ittifak anlaşmasına yüklenen önemi biraz da abartarak okuyucularına duyurmuştur.

Daha sonra Sadak, “*Muahedenin tanziminde hâkim olan tek fikir gibi, maddelerinde yazılı ahkâmdan çıkan mana şu iki basit kelimedede hulasa edilebilir; sulhu korumak*” (Akşam, 19.10.1939) diyerek yapılan ittifak anlaşmasının saldırı maksatlı olmadığını vurgulamaya çalışmıştır. Özellikle bu vurgunun muhatabı Sovyet Rusya olarak algılanabilir.

Köşe yazısında daha sonra imzalanan ittifak sözleşmesinin maddeleri ve bu maddelerin işlevleri hakkında bilgi verilmiştir. Sonrasında tekrar yapılan anlaşmanın amacı üzerine yorumlar yapılarak devam edilmiştir. Maddeler değerlendirildikten sonra “*..... Muahede metni kâfi derecede sarih olduğu için burada uzun tefsirlere hacet yoktur. Bundan dolayı muahedenin başlıca ayırt edici vasıflarını birkaç cümlede tebarüz etmekle iktifa edebiliriz. Türkiye, İngiltere ve Fransa ittifakının birinci umumi vasfi, sadece taarruz mefhumuna karşı yapılmış tedafüi bir vesika olmasıdır. Gayesi, Akdeniz’de ve Balkanlarda sulhun devamını temin etmektir. Türkiye’nin ne tek başına ne de Fransa ve İngiltere ile birlikte başka bir devlet aleyhine gizli fikirleri, herhangi bir memlekette gözü olmadığı, artık bütün dünyanın kabul ettiği hakikatler arasına girdiği için bu muahedenin ne kimsenin kuşkulananması, ne de bundan dolayı hiddet ve kırgınlık göstermesini akıl ve mantık kabul edemez. Böyle bir şüphe veya infiale kapılanlarda ilk arayacağımız his, Türkiye’ye taarruzun büsbütün imkânsız hale girmiş olmasından doğan bir teessür ve ümitsizlik duygusu olabilir. Böyle bir duygu da ancak Türkiye’ye karşı kötü niyetler besleyenlerde yahut Türkiye’yi fesatlı gayelerinde vasita diye kullanabilecekleri hesabına düşmüş olanlarda görülür*” (Akşam, 19.10.1939) diyerek, bu anlaşmanın maksadının asla saldırı olmadığını vurgulamış, buna ek olarak da bu anlaşmaya

olumsuz bakanlara karşı Türkiye'ye karşı planları olanlar üzüldür diyerek, şimdiden bu anlaşmaya olumsuz baklanlara karşı tavrını ortaya koymuştur.

Böyle bir köşe yazısı şüphesiz ki hükümet tarafından kontrol edilmiştir. Bu sebeple hükümetin başta Sovyet Rusya olmak üzere Almanya'nın da Türkiye'ye saldırma ihtimalleri üzerinde durduğu açıktır. Almanya'nın böyle bir planı olduğu da daha sonra ortaya çıkacaktır.

“Bu muahedenin ilk temeli olan müşterek beyanname ile asıl muahedenin imzası arasında üç aydan fazla zaman geçti. Arada büyük hadiseler oldu, her biri çetin bir imtihana değer meselelerle karşılaştık. Muahedenin, müşkülât ve kargaşalıklarla dolu bir zamanda hazırlanıp, her şeye rağmen neticelenmesi, onu imza eden devletlerin hakiki menfaatlerinin tam ifadesi olmak meziyetine delildir. Bunun içindir ki muahedenin mühim vasıflarından biri de, acele ve zoraki olmaması, gösterişe veya geçici tesirlere yarasın diye yapılmış bulunmaması, bilakis uzun yılların yavaş yavaş biriktirdiği menfaat birliğinden tecrübelerde denenmiş karşılıklı itimattan doğmuş olmasıdır” (Akşam, 19.10.1939) şeklinde açıklaması ile Sadak, bu İttifak Anlaşması'nın alelade ve hızlı bir şekilde oluşturulan bir anlaşma olmadığı, maddelerinin üzerinde uzun uzun çalışılarak oluşturulduğunu belirtmeye çalışmıştır.

“Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında bu fikir ve menfaat beraberliği, son senelerin bütün hadiselerinde her zaman kendini kuvvetle göstermiştir. Bu sıfat, muahedenin kâğıt üzerinde kalmağa unutulmağa mahkûm vesikalardan olmadığına, derhal ve daima işleyecek sürekli taahhütleri ihtiva ettiğine en büyük garantidir. O derecede ki, böyle bir vesikada imzaları olmasaydı dahi, bu üç devletin, bu gibi hadiseler karşısında her halde başka türlü hareket etmeyeceklerini iddia etmek bile mübalağa sayılmaz” (Akşam, 19.10.1939) diyerek, yine bu anlaşmanın önemini ve kısa süre sonra sona erecek anlaşmalardan olmadığı ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır.

Sadak, özellikle bu paragrafta; *“Bu üç taraflı muahede, üç devlet arasında müsavi şartlara dayanıyor. Taahhütlerin fülîyat sahasına geçmesi imkânını temin eden en büyük şart, alınan verilenin denk olmasıdır. Şunu da ilave edelim ki muahede, Türkiye'nin eskiden mevcut taahhütleri ve dostlukları ile tezat halinde değil, bilakis taahhütlerine ve dostluklarına değer ve kuvvet verecek mahiyettedir. Muahedeye merbut iki numaralı protokol Türkiye'nin dostluklarına gösterdiği sadakatın en parlak delilidir”* diyerek, özellikle Sovyet dostluğundan Türkiye'nin vazgeçmediği belirtilmiştir. *Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa ile sulh yolundaki bu müspet iş birliği memleketimizin, büyük devletler sırasında aldığı vazife ve mesuliyetlerin yeni bir tezahürüdür. İki büyük garp devleti ile müsavi haklar ve şartlar dâhilinde birleşmiş olan Türkiye Cumhuriyeti, bu suretle Avrupa nizamında söz sahibi bir kudret olduğunu ispat etmiş bulunuyor. Türk vatanının selameti bakamından milli tarihimizin uzun ve şanlı sahifelerinde derin bir iz bırakacak olan bu büyük muvaffakiyetten dolayı, hükümeti tebrik etmek en zevkli vazifedir.”* (Akşam, 19.10.1939) şeklinde yazısını bitiren Sadak, gazeteci-vekil sıfatının gereği olarak hükümetin eylemlerini övmeyi de ihmal etmemiştir.

Köşe yazısının en önemli amaçlarından biri, Sovyetleri kışkırtmamaktı, ama üçlü ittifak anlaşması üzerinden de gözdağı verilmeye çalışılmıştır.

5.2. Cumhuriyet

Hükümetin izlediği iç ve dış politikayı onaylayan yazılarla destekleyen Cumhuriyet gazetesi de *“Türk-İngiliz-Fransız ittifakı, Üç devlet arasında yapılan muahede dün akşam Ankara'da başvekilimiz ile İngiltere ve Fransa büyükelçileri tarafından merasimle imzalandı”* imzalandı başlığını atarak ittifaka bir önem yükledikten sonra, *“İttifakın mahiyeti sadece tedafüdür”* açıklaması ile yine Sovyet Rusya ve diğer bazı ülkelere mesaj göndermekle başlamıştır.

“Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında” başlığı altında Cumhuriyet gazetesinin sahibi ve başyazarı Yunus Nadi'nin köşe yazısına yer verilmiştir. Gazeteci vekillerden olan Nadi, aynı zamanda İzmir milletvekiliydi ve köşe yazısında da bunu açıkça göstermişti. Nadi'nin köşe yazısında üzerinde durduğu iki nokta özetlenmiş;

“Karşılıklı yardım muahedesinin bariz iki karakteri vardır 1 Muahede hiçbir devlete karşı olmayarak yalnız tedafü mahiyettedir. 2 Bu muahedenin tazammun ettiği hükümler arasında Türkiye'nin bu yüzden büyük şimal komşumuz Sovyet Rusya ile müsellah bir ihtilafa gitmek mecburiyetinde kalmayacağına dair sarih bir ihtiras kaydı konulmuştur” (Cumhuriyet, 19.10.1939) denildikten sonra başyazarın yazısına geçilmiştir.

“Bugün CHP meclis grubu içtımasında başvekil Refik Saydam, İngiltere ve Fransa arasında esasları çoktan kararlaştırılıp ilan da edilmiş olan anlaşmanın dost devletlerce varılan kat-i şekilleri hakkında izahat vererek alkışlar içinde gurup umumi heyetinin tasvibini aldıktan sonra bu ehemmiyetli sulh eserinin vesikalari saat 18,30 da imza ve teati kılınmıştır” (Cumhuriyet, 19.10.1939) diyerek yazısına giriş yapan Nadi, Üçlü İttifak Anlaşmasını öveceğini göstermiştir.

Adeta hükümetin bir emri gibi Yunus Nadi de bu ittifak anlaşmasının barışı korumak üzerine bina edildiğini vurgulayarak devam etmiştir. Nadi; “Ehemmiyetli sulh eseri diyoruz. Hakikaten Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile akit ettiği bu muahede Akdeniz'de ve Türkiye'nin emniyet sahası olan bölgelerde sulhu korumak açık maksadı ile ve yalnız bu maksatla karşılıklı yardım taahhütlerinden ibaret bulunuyor” diyerek, Sovyet Rusya'ya mesaj göndermeye çalışmıştır. Bu mesaja şöyle devam etmiştir; “Bu karşılıklı yardım muahedesinin bariz iki karakteri vardır. 1- muahede, hiçbir devlete karşı olamayarak yalnız tedafii mahiyettedir. 2- bu muahedenin tazammun ettiği hükümler arasında Türkiye'nin bu yüzden büyük şimal komşumuz Sovyet Rusya ile müsellaah bir ihtilafa gitmek mecburiyetinde kalmayacağına ait sarif bir ihtiras kaydı konulmuştur. Akdeniz ve yakın şark emniyetinin bu iki şartla teminat altına alınmış olması elbette ve ancak ehemmiyetli bir sulh eseri sayılmalıdır.” (Cumhuriyet, 19.10.1939)

Nadi, savaşın başlaması ve özellikle Doğu Avrupa'ya verdiği zarar üzerinde durmuştur. Buradaki gaye imzalanan anlaşmasının önemine vurgu yapabilmektir. Bu amaçla Nadi şöyle devam etmişti; “Avrupa ahvalinin son zamanlara doğru fenadan betere giden buhran karşısında bu tedbire 5-6 ay evvel tevessül etmiş olduğumuzu hatırlayalım. Böylelikle anlaşma kati şeklinin imza ve teatisinden evvel epeyce bir zaman geçmiş bulunuyor. Âkidler bu teşebbüsün daha geniş ölçüde bir sulh cephesi haline inkılap ile belki harbin önüne geçilebileceğini asil bir umutla tasavvur ve bu yolda ciddi gayretlere teşebbüs ettiler. Maatteessüf bu umutlar tahakkuk edemedi ve harbin fiilen başlamasının önüne geçilemedi. Beşeriyet için bir felaket olan bu afetin etrafa taşabilecek mazarratlarını tahdit etmek şimdi daha mübrem bir zaruret haline gelmiş bulunuyor. Demek ki Daha ortada harp yokken beş altı ay önce düşünülmüş olan bu tedbirler de en kat-i isabet varmış. Ara yerde geçen zaman Avrupa şimalini hercümerç eden harp ailesinin fiiliyat i ile bu acı hakikat-i ispat eylemekten başka bir şeye yaramamıştır.” (Cumhuriyet, 19.10.1939)

Yunus Nadi yazısında, akılcı ve vicdani söylemlere de yer vererek; “Kendileri ile karşılıklı yardım Paktı akt ettiğimiz iki büyük devletin Avrupa şimalin de büyük bir devletle harp halinde bulunmalarına rağmen, Türkiye için vaziyetin hiçbir memleket ve millete karşı husumet manasını asla tazammun etmeyen mahiyetine elbette dikkat edilecektir. Filhakika bizim karşılıklı yardımda daha emin bir halde bulundurmamak istediğimiz sahalarda, şimdiki halde dahi harp mıntıkası haricinde bulunuyor ve bunun tabii neticesi olarak Türkiye, yalnız harp haricinde değil harpten çok uzak mevkide kalmakta devam ediyor. Bu halin böylece mütemadi bir hakikat olarak devamı veya idamesi başlıca temennimiz olduğunu söylemeye hacet var mı? Milletlerin emniyet ve selametleri yalnız temenni ile temin olunmadığı içindir ki bu tedafii tedbirlere müracaat olunmuştur” (Cumhuriyet, 19.10.1939) demiş, iyi temennilerle değil tedbirlerle felaketlerden korunulabileceğinin üzerinde durmuştur.

Nadi, yine hükümet politikasının gereği olarak; “Başlayan harbin Polonya'ya şimdiki halde dünya haritasından silmekle meydana çıkan feci garabeti bütün milletleri kendi hayat ve selametleri bakımından büyük endişelerin derin ıstırapları içinde yaşattıyor. Milletler arasında bütün tarihin kaydetmediği dehşetli bir buhran hüküm sürmekte ve insan medeniyeti yıkılıp yok olmakla ayakta durabilmek gayret arasında mahşeri bir hayat geçirmektedir” Kuvvetle halk arasındaki bu çarpışmayı tehdit ederek insanlığı muhtaç olduğu salim ve sağlam yeni nizam-ı içinde normal hayata kavuşturmak, bugünün en büyük vazifesini teşkil etse gerekir Bu müthiş günlerin her an gelebilmesi ihtimali karşısında biz Türkler, yeni müttefiklerimiz İngilizler ve Fransızlarla kendi emniyet sahalarımızın selametini temine azmetmiş bulunuyoruz. İşte bugün Ankara'da imza olunan muahedenin hakiki maksadı ve manası bundan ibarettir” (Cumhuriyet, 19.10.1939) diyerek, İngiltere ve Fransa'nın müttefikimiz olduğu sürekli vurgulamaya gayret etmiştir.

“Türkiye, maksadı sulh olan bu muamelede sulha hizmet edebilmiş oldu nispette kendisini bahtiyar sayacaktır.” Cümlesiyle yazısına son vermiş, yine barıştan yana olduğunu belirtmiştir.

Gazete, ilk sayfada Yunus Nadi'nin yazısına yer verdikten sonra İngiltere Başbakanı'nın yaptığı konuşmayı da sayfalarına taşımış; “İngiliz Başvekilinin dün avam kamarasında verdiği mühim izahat” başlığı altında; “Başvekil Chamberlin avam kamarasının bugünkü celsesinde Türkiye İngiltere ve Fransa arasında imzalanan anlaşma hakkında beyanat da bulunarak şunları söylemiştir;

12 Mayıs tarihinde beyan ettiğim vecih ile Türkiye, İngiltere ve Fransa hükümetleri uzun vadeli bir karşılıklı yardım Anlaşması akdine karar vermişlerdi. Bu hususta cereyan eden müzakereler neticesinde her 3 devlet, tahti emirlerindeki bütün kuvvetlerle yekdiğerine yardım etmeye karar vermişlerdir. Son defa cereyan eden müzakereler neticesinde anlaşma 3 taraflı bir ittifak haline getirilmişti. Bu hususta 3 hafta evvel tam anlaşma hâsıl olmuş bulunuyordu. Fakat Türk hükümeti Türkiye hariciye vekili Sovyetler arasında Moskova'da cereyan eden müzakereler neticesinde Sovyetlerle de aynı mahiyeti haiz bir anlaşma akt edilebileceğini ümit ettiğinden ittifaknamenin imzalanması tehir edilmiştir. Fakat bazı Sovyet teklifleri Türkiye tarafından İngiltere ve Fransa'ya karşı daha evvel deruhte edilen taahhütler ile kabili telif olmadığından, Moskova müzakereleri muvakkaten tehir edildi bununla beraber Türkiye ile Sovyetler arasında münasebetin dostluk esasına dayandığı Türk ve Sovyet hükümetleri tarafından temin edilmektedir” (Cumhuriyet, 19.10.1939) yazısına yer vererek, Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmayı aktarmıştır. Burada İngiliz başbakanı, bu açıklamayı yaparken, sitemkâr bir havaya bürünmüş olma ihtimali yüksektir. Çünkü başbakan burada yapılan anlaşmanın taslağının çok önceden hazırlanmasına rağmen, Türkiye'nin Sovyet Rusya ile ilişkileri sebebiyle beklentildiği üzerinde de durmuştur.

5.3. Son Posta

Üçlü İttifak anlaşması üzerine haberleri ve yazılarına baktığımızda, hükümetler aynı çizgide hareket eden diğer bir gazetenin de Son Posta olduğu görülmektedir. “Bugünkü Türkiye'nin meydana getirdiği en güzel emniyet ve sulh aleti” şeklinde anlaşmayı duyurması da bunu kanıtlamaktaydı.

“Türkiye-İngiltere-Fransa ittifakı dün imzalandı” dendikten sonra, “Muahede hiçbir devlet aleyhine müteveccih değildir, hedefi tecavüze karşı koymak için, lüzum hâsıl olursa, Türkiye'ye, İngiltere'ye ve Fransa'ya karşılıklı yardım ve müzaheret temin eylemektir” (Son Posta, 19.10.1939) denilerek, yapılan anlaşmanın maksadının saldırı değil barış olduğu vurgulanmak istenmiştir.

Başlığın hemen altında “İmza merasiminin tafsilatı” başlığı altında; “Başvekil Refik Saydam'ın Nutku; Türkiye, Fransa ve Büyük Britanya arasında mevcut görüş ve menfaat birliğini gösteren bu mühim vesikayı imza etmekle fevkalade bahtiyarım. Mesai arkadaşım ve dostum Saraçoğlu'nun uzun süren gaybubeti bu vesikada onun imzası yerine benim imzamin bulunmasını intaç etmiştir. Bundan büyük şeref duyuyorum. Ancak bu eserin hakiki amillerini tebrik etmek ve bu münasebetle hariciye vekilinin adına siz bay büyükelçilerin adları ile birlikte müşterek mesainiz için hakiki bir şükran duygusu içinde almak hususundaki vazifemi unutmuyorum” (Son Posta, 19.10.1939) şeklinde, Başbakan Refik Saydam'ın, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nu öven beyanatı yer almıştır.

Gazete daha sonra “Muahedenin metni” başlığı altında anlaşmanın maddelerine yer verirken, özellikle Sovyet Rusya ile Türkiye'yi bir çatışmadan uzak tutacak olan ikinci madde vurgulanmıştır.

Gazete ilk sayfanın sol sütununda İttifak Niçin ve Nasıl İmzalandı? başlığını attıktan sonra gazetenin başyazarı ve aynı zamanda milletvekili olan Muhittin Birgen'in yazısına yer vermiştir.

Birgen de diğer gazeteci vekiller gibi, hükümetle uyum içinde, dış politikada barışçıl Türkiye imajını verirken, diğer taraftan gözdağı vermeye gayret göstererek yazısını kaleme almıştır. Birgen; “Aylardan beri Türkiye ile İngiltere ve Fransa hükümetleri arasında cereyan etmiş olan müzakereler nihayet kat-i bir neticeye varmış olduğu için, dün bu hususta hazırlanan mukavele ile teferruatı alakadar üç devletin mümessilleri tarafından imzalanmıştır. Dün akşam saat 8'den itibaren Ankara radyosu ile diğer mühim merkezler tarafından ilan edilmiş bulunan bu hadise, gerek Avrupa'daki bu günkü işlerin inkişafı, gerek Türkiye'nin mukadderatı bakımından çok büyük bir vakia teşkil eder, bunu izaha hacet yoktur. Türkiye bir taraftan coğrafi mevkiinin ehemmiyeti, diğer taraftan da Türk milletinin herkesçe malum bir takım vasıfları itibarı ile dün olduğu gibi bugün de dünya siyasetinde mühim bir rol oynamak mevkiindedir. O, bu vaziyeti tamamen müdrük bulunduğu için İngiltere ve Fransa ile akdine karar verdiği mukavele üzerinde uzun düşünmüş ve kararını ondan sonra vermiş bulunuyor. Belki bu noktanın uzun boylu izahına lüzum olmayabilir, fakat bu münasebetle aşağıdaki mülahazaları kaydetmemiz faydalı olur” (Son Posta, 19.10.1939) diyerek, Türkiye'nin dünya siyaseti içinde önemli bir konumda olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.

Birgen, Türkiye'nin kuruluşundan itibaren hem bölgesinde, hem de dünyada barışı destekleyen bir ülke olduğu imajını devam ettirmiştir. Bu amaçla Birgen; “Türkiye'nin bütün bu işlerdeki siyaseti iki esaslı unsurdan ilham almıştır. Bunlardan birincisi her şeyden evvel Türk vatanının emniyet ve selameti endişesi, ikincisi sulhun devamına ve hiç olmazsa harbin intişarına mani olma arzusudur. Türkiye'nin bütün

siyasetine hâkim olan bu iki unsur o kadar kuvvetlidir ki, şimdiye kadar bu meseleler üstünde cereyan etmiş olan bütün enternasyonal görüşmelerin tarihi yalnız bu esasları teyit eder. Dünyada hiç kimse yoktur ki Türkiye'nin kendi emniyet ve selametini kendi görüşüne ve kendi hesaplarına göre temin etmek hususundaki hakkını inkâr etsin, gene dünyada hiç kimse bulunmaz ki Türkiye'nin bu son mukabeleyi imza ederken dünya sulhüne zarar vermek veyahut harp sahasına genişletmek gibi bir maksat takip ettiğine veyahut istemeyerek buna sebep olduğunu iddia edebilirsin. Bundan dolayı Türkiye'nin vicdanı tam bir istirahat ve huzur içindedir” (Son Posta, 19.10.1939) diyerek, Türkiye'nin geleneksel barışçıl politikalarına vurgu yapmıştır.

Bu ifadenin devamı olarak Birgen; “*Filhakika bu mukabeleyi akdetmeden evvel Türkiye her şeyi düşündü ve her şeyi hesap etti. Geçen ilkbaharın Türkiye'yi dikkate sevk eden gürültülü vukuatından sonra esas itibarıyla bunu yakın zamanda hazırlanan mukavelenin gerek ruhu ve gerek şartları üzerine de en dikkatli hesaplar yaptı. Türkiye yalnız kendi emniyet ve selametini düşünmekle iktifa ettiği ve kimsenin zararına da kimsenin aleyhine herhangi bir maksat takip eylemedi için muahedenin ruhunu da, şartlarını da sıkı sıkıya bu çerçeve içinde tuttu. Aynı zamanda tutuşmuş olan Avrupa'daki ateşin büsbütün saçağı sarmaması için Türkiye, ifası mümkün olan vazife de ihmal edilmemiştir*” (Son Posta, 19.10.1939) diyerek, Türkiye'nin barışçıl çabalarını da vurgulamaya çalışmıştır.

“*Hülasa, Türkiye hem kendi kendine, hem de bütün dünyaya karşı vakur ve azimkâr olduğu kadar dürüst ve şerefli olmaya bilhassa dikkat etti. İşte bu muahede bu ruhun mahsulüdür. Türkiye'nin dünya üstünde hiçbir iddiası, hiçbir devlet ve millete karşı en küçük bir tecavüz kasti yoktur. Buna mukabil herkesin de onu rahat bırakmasını istemek hakkıdır. İşte Türkiye bu tabii hakkına istinadendir ki bu hakkını icabında kendi kuvvetiyle ve dostlarının kuvvetleri ile müdafaa edebilmek üzere dünkü muahedeyi düşünmüş ve onu azimkâr elle imzalamıştır*” (Son Posta, 19.10.1939) diyen Birgen, bu son paragrafında, Türkiye'nin asla saldırgan emellerinin olmadığı, buna karşılık olarak hiçbir devletin de Türkiye'ye karşı düşmanca tavırlar içinde olmaması gerektiğini söylemeye çalışmış, Sovyet Rusya ve belki de Nazi Almanya'sına gönderme de bulunmak istemişti.

5.4. Son Telgraf

Gazete diğer gazetelerden farklı olarak, Sovyetlerin bu muahede hakkında düşüncelerini belirten bir başlık atmıştır. “*Sovyetler Ankara paktını müsait karşıladi*” başlığından sonra “*Sovyet bu muahedede aleyhlerine müteveccih hiçbir şey görmüyorlar-Berlin muahedeyi tetkik ediyor*” Sovyetlerin bu ittifak hakkında kendi aleyhlerine bir durum görmemeleri ile ilgili resmi bir açıklama yoktur. Bu duru ise bize gazetenin bir yönlendirme amacı ile bu başlığı attığını öngörmemize neden olmaktadır.

Gazete ilk sayfanın sol tarafında “*vuzuh ve emniyet*” başlığı atında Etem İzzet Benice'nin yazdığı köşe yazısına yer vermiştir. Son Telgraf gazetesini sahibi ve aynı zamanda gazeteci vekillerden olan Benice, Kars Milletvekilidir.

“*Türk iktidar mevkii sulhe ve tarihe karşı olan vazifesini bir kere daha ifaa etmiş bulunuyor*” şeklinde, Benice'nin yazısından küçük bir detay verdikten sonra; “*Cumhuriyet Türkiye'si bugün filen İngiltere ve Fransa'nın sulh ve müdafaa cephesinde silah arkadaşlıklarını kabul etmiş bulunuyor. Hiçbir devlet aleyhine müteveccih olmayan sırf tecavüzlere karşı koymayı mesnet ittihaz eden bu ittifak muahedesini imzalamakla iktidar mevkii sulha ve tarihe karşı olan vazifesini bir kere daha isabet ve muvaffakiyetle ifa etmiş bulunmaktadır*” (Son Telgraf, 19.10.1939) diye devam etmiş, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'nın silah arkadaşı olduğu vurgusu üzerinde durmuştur. Burada Türkiye'nin müttefiksiz kalmayacağı mesajı verilmeyle çalışıldığı gayet açıktır.

“*Kemalist Türkiye'nin kuruluşundaki en büyük hususiyet iki ana hatta istimal eder; vuzuh ve emniyet*” şeklinde açıklaması ise, Türkiye'nin huzur ve emniyetinden taviz verilemeyeceği ön plana çıkarılmıştır.

Benice, adeta hükümetin sesi niteliğinde; “*Milli Şef İnönü ve onun başvekili ve hükümeti de dünyanın bugünkü karışık ve türlü sürprize müsait vaziyeti karşısında bu iki ana hatta en kuvvetli iki destekle yeniden takviye etmiş bulunuyorlar. Bu gün artık biliyoruz ki, Fransa ve İngiltere ile yalnız dost değil, aynı zamanda 20 yıl boyunca devamlı müttefikiz. Hangi Avrupa devleti doğrudan doğruya memleketimize bir tecavüzde bulunursa, bu iki devlet bitin maddi ve manevi varlıkları ile bize yardım eder ve bizim cephemizde harp ederler. Yine hangi devlet Akdeniz'de bu iki devlete karşı harp yaparlarsa Türkiye bütün gücü ile İngiltere ve Fransa'nın yardımına koşar. Türkiye Akdeniz'de bir harbi kabul ettiği taktirde de iki*”

müttefik yanındadır” (Son Telgraf, 19.10.1939) diyerek, bir anda İngiltere ve Fransa'nın müttefik olduğunu ilan etmiştir.

“Bugün bunlarla beraber muahedenin başlıca 3 hususiyeti de Sovyet Rusya Türkiye dostluğu; Yunanistan Romanya hakkında garantile ve Fransa İngiltere'nin diğer sahalarda ve diğer devletlerle yapacakları harpler karşısında Türkiye'nin vasiyetidir” diyen Benice de, Türk-Sovyet dostluğunu vurgulamadan geçmemiştir. Bu konuya devam eden Benice; *“Bu noktalarda en vazih emniyet hatları içinde aydınlanmıştır. Sovyet Rusya ile müsella bir ihtilafa düşmeye veya girmeye mecbur değiliz. Yunanistan ve Romanya'yi ise biz de garanti etmiş bulunuyoruz. Yani bu iki devlet garanti müddetince herhangi bir tecavüze uğrar ve bu yüzden İngiltere ve Fransa harbe tutuşmak mecburiyetinde kalırlar ise biz de İngiliz ve Fransız ordularının yanında yerimiz alır ve dövüşürüz”* (Son Telgraf, 19.10.1939) diyerek, eğer gerekirse dövüşmeye hazır olduklarını da belirtmekten geri kalmamıştır.

5.5. Diğer Gazetelerin Haber ve Yorumları

Yukarıda haber ve yorumlarını detaylı olarak ele aldığımız gazetelerden başka, İkdam, Anadolu gazeteleri ve bunların yanında, çok açık şekilde olmasa da, muhalif durmuş Tan gazetesi de Üçlü İttifak Anlaşmasını sayfalarına taşımış gazetelerdi.

Vakit gazetesi ilk sayfadan anlaşma haberini vermiş, diğer gazetelerle paralel bir şekilde, hükümet yanlısı bir kalemle *“Bu muahede hiçbir devlet aleyhine müteveccih değildir, hedefi tecavüze karşı koymak için akitlerin yardımını temindir”* açıklamasını yapmıştır.

Yine ulusal çapta yayın yapan İkdam gazetesi de aynı çizgide; *“Türkiye, Fransa, İngiltere arasında mütekabil yardım muahedesi dün Ankara'da imza edildi”* başlığını attıktan sonra, *“Herhangi bir Avrupa devleti, Türkiye ile harp ederse İngiltere ve Fransa hükümetleri derhal harekete geçeceklerdir”* (İkdam, 19.10.1939) diye devam ederek, Türkiye'nin bu süreçte yalnız kalmayacağını ön plana çıkarmaya çalışmıştır.

Bu süreçte yayın yapan diğer bir gazete olan Anadolu da, yine hükümetin çizgisinden giderek; *“Türk-İngiliz-Fransız karşılık yardım muahedesi dün Ankara'da imzalandı”* diye ilk sayfadan haberi verdikten sonra *“hiçbir devlet aleyhine olmayan muahede, sadece sulhu kurtarmak ve tecavüzleri kurtarmak içindir”* (Anadolu,19.10.1939) diye devam etmiş, Üçlü İttifak Anlaşması'nın barışı korumak amacıyla olduğunu ve saldırı maksadı taşımadığını göstermeyi amaçlamıştır.

Hükümetin bu süreçte iç ve dış politikasını koşulsuz onaylayan basın organlarının yanında, çok cılız da olsa muhalif ses çıkarmış/çıkarabilmiş basın organları görmek de mümkündür. Bu muhalif basına bir örnek Tan gazetesi idi. Gazete diğer basın organlarının aksine Üçlü İttifak Anlaşması'nı eleştiren bir yazı ile karşımıza çıkmaktadır. Tan gazetesi sahibi ve köşe yazarı olan Zekeriya Sertel bir yazısında yapılan anlaşmanın Türkiye'yi bir savaşa sürükleyeceğinden endişe etmiş konuyu şöyle yorumlamıştır; *“Bize göre, bu harp büyük devletler arasında dünya hâkimiyeti için yapılmakta olan bir harptir. Biz müttefiklerin galebesini istiyoruz. Çünkü onların sulh gayelerinde küçük milletlerin hürriyet ve istiklali, büyük milletlerin küçük milletleri istismar etmemesi, tecavüze imkân bırakılmaması, devamlı, müstakar ve emin bir sulh temini gibi, bizim de benimsediğimiz noktalar vardır. Fakat bu gayeler için yirmi sene evvel harp ettik; gayemize kavuştuk. Şimdi aynı maksat için harp etmeye lüzum görüyoruz. Ne başkalarının topraklarında gözümüz vardır, ne de genişlemek emelindeyiz. Bilakis başkalarının hürriyet ve istiklaline hürmet etmeyi, yirmi sene evvel uğrunda harp ettiğimiz gayelerden biri sayıyoruz. Onun için müttefikler bizden silahlı bir yardım beklemelidir”*(Tan, 24.10.1939) Sertel bu yorumuyla Ankara Paktı'ndan sonra hükümetin müttefikler safında savaşa dâhil olma ihtimalini eleştirmiştir. Ancak hükümetin bu süreçte muhalif basına tahammülü olmamış, muhalif basın farklı yöntemlerle susturulmuş, hükümetin yanına çekilmiş veya yasalarla cezalandırılmıştır.

6. SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı ve bu savaşın ortaya çıkardığı olay örgüleri, Türkiye'nin hem dış hem de iç politikasını yönlendirmiştir. Türkiye, savaşa katılmamasına rağmen, savaştan en çok etkilenen ülkeler arasında yer almıştır. Bu süreçte Tek Partili sistemle ülke yönetilmekteydi ve Avrupa'da ortaya çıkan totaliter rejimlerin etkisiyle oluşan Milli Şef sistemi ile İsmet İnönü'nün yönetimi bulunmaktaydı. Türkiye, izlenen denge politikası sayesinde İkinci Dünya Savaşı'na girmekten kurtulmuş, savaşın yıkıcı etkilerinden korunabilmişti. Bu politika İsmet İnönü ve ekibinin uygulamasaydı (Çelik, 2018;438-460).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, aynı düşmana karşı savaşmanın da etkisiyle Türkiye ve Sovyet Rusya arasında dostane ilişkiler gelişmeye başlamış, Milli Mücadele döneminde Sovyetler Türkiye'ye yardım etmişti. Bu süreçten sonra Türk Dış Politikası üzerinde Sovyet Rusya'nın önemli bir etkisi olmuştu. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığı süreçte Türkiye-Sovyet Rusya ilişkileri bozulmaya başlamıştı. Türk Dış Politikasında ana yönlendirici unsurlardan biri yine Sovyet Rusya idi, ancak bu defa olumsuz manada yönlendirmekteydi. Sovyet Rusya'nın, Almanya ile anlaşma yapmasının da etkisiyle, Türkiye'ye karşı takındığı tavır, Türkiye'nin Batılı güçlerle İttifak kurmasına neden olacaktı.

Türkiye'nin hem İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkisinden, hem de Sovyet Rusya'nın baskısından korunabilmesi için Batılı güçlerle sağlam ittifaklar kurması şarttı. İşte bu İttifak Türkiye-İngiltere-Fransa arasında gerçekleşti. Özellikle Moskova Görüşmeleri sırasında Sovyet yöneticilerin takındığı tavır bu ittifakın imzalanmasında etkili olmuştu.

İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye üzerine etkilerinden biri de, Türkiye'nin bu hassas süreçte muhalif oluşumlara tahammül etmemesi olmuştu. Bu tahammülsüzlük basın üzerinde de etkili olmuş, muhalif basın organları susturulmuş, ya da hükümetin politikalarını destekleyen basın organları haline almışlardı. Basının, hükümetlerin politikalarını destekleyen, onaylayan bir görüntü sergilemesinin sonucu, Üçlü İttifak Anlaşması'nın imzalanması sonrası çıkan haberlerde de kendini göstermiş, çok cılız muhalif sesler çıkmasına rağmen, basın bu ittifakı onaylayan haberler ve yazılarla okuyucu karşısına çıkmıştı.

Üçlü İttifakın imzalanması sonrasında basında çıkan haberlerin içeriklerine baktığımızda, adeta Türkiye'nin dış politikada vermeyi amaçladığı mesajları aktaran aracı organ görevini üstlendiklerini söylemek mümkündür. Çünkü Üçlü İttifak Anlaşması ve bu anlaşmanın maddeleri, hem ittifak üyelerine hem de sürecin büyük aktörlerine karşı önemli mesajlar içermekteydi.

Basının bu süreçte verdiği en önemli mesaj; Sovyet Rusya'ya verilmeye çalışılan mesaj olmuştu. Türkiye'nin barışçıl amaçlarla bu anlaşmayı imzaladığı, hiçbir ülkeye karşı düşmanca tavırlar içinde olmadığı mesajı sıklıkla vurgulanmıştır. Her ne kadar İngiltere ve Fransa ile karşılıklı yardımı öngören bir ittifak anlaşması imzalanmış olsa da, olası Türkiye-Sovyet Rusya çatışmasında, bu müttefiklerin Türkiye'ye ne kadar yardımda bulunabilecekleri öngörülebilir bir durum değildi. Elbette böyle bir çatışma Batılıların Orta Doğu'daki çıkarlarını tehdit edeceği için önem vereceklerdi, ancak ortada bir savaş ve Alman tehlikesi varken sonucun nasıl olacağını tahmin etmek zor olabilirdi.

Bu çalışma neticesinde çıkarabileceğimiz sonuçlara şunu da eklemek mümkündür; hükümet kontrolündeki basın organları, bazı olaylar sonrası bu olayın içerdiği mesajı veya bu olaya yüklenen anlamın karşı tarafa iletilmesi için de kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

Gazeteler

Akşam, 20 Ekim 1939.

Cumhuriyet, 20 Ekim 1939.

Son Posta, 20 Ekim 1939.

Son Telgraf, 20 Ekim 1939.

İkdam, 20 Ekim 1939.

Anadolu, 20 Ekim 1939.

Tan, 24 Ekim 1939.

Basılı Eserler

Müezzinoğlu, E. (2018). "İsmet Paşa'nın 1932 Sovyet Rusya Ziyareti", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 20, S. 2.

Öncü, A. S. ve Ekinci, O. (2014). "İkinci Dünya Savaşı Öncesi Beklenmeyen Gelişme: 23 Ağustos 1939 Tarihli Alman Rus Pakti", Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, S. 2.

Sönmez, Ş. (2018). "İkinci Dünya Savaşı Öncesi İngiliz-Fransız-Türk İttifakının Fransız Basınına Yansımaları (1939)", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 63.

- Çelik, A. (2020) Soğuk Savaş'ın Oluşum Süreci ve Türkiye'ye Etkileri, Hiper Yay., İstanbul.
- Çelik, A. (2018). "Soğuk Savaş'ın Başlarında Sovyet Rusya'nın Güney Politikası ve Türkiye'ye Etkileri", Social Sciences Studies Journal, V. 4, I. 24.
- Çelik, A. (2019). "Sovyet Rusya Basınında Cumhuriyetin İlanının Onuncu Yılı Kutlamaları", 2. Uluslararası Rus Dünyası Akademik Araştırmalar Kongresi Bildirileri, Ankara.
- Çelik, A. (2011). "İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Muhalif Basın", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Çelik, A. (2018). "Diplomatik yönüyle İsmet İnönü", Rifat Özdemir'e Armağan, Hiper Yay., İstanbul.
- Çelik, A. (2018). "İkinci Dünya Savaşı'nda Hükümet-Basın İlişkileri ve Gazeteci Vekiller", Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, C. 28, S. 2.
- Atabey, F. (2014). 1939 Türk-İngiliz- Fransız İttifakı, IQ Yay., İstanbul.
- Atabey, F. (2014). "Monterux Konferansı'ndan İkinci Dünya Harbi'ne Türk-Sovyet İlişkileri" Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, C. 2, S. 4.
- Soysal, İ. (2000). Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945), C.I, TTK Basımevi, Ankara.
- Armaoğlu, F. (2005). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), Alkım Yayınevi, Ankara.
- Türkkaya, A. (1965). Turkish Foreign Policy 1939-1945, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Esmer, A. Ş. ve Sander, O. (1987). Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973), C.I, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Ertem, B. (2010). "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, S. 3.
- Kurat, Y. T. (1975). "Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası (1923-1973)", Belleten, Nisan, S.154.

EKLER

Ek 1: 20 Ekim 1939 Tarihli Akşam Gazetesi

Ek 2: 20 Ekim 1939 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi

Günün en mühim kitabı
Rusya Tarihi
Eski Moskova sultanı Gaili Kanallı Şiymonov'un tarafından Fransızca olarak 36 cilt halinde tercüme edilmiştir. 30 İnceleme İnceleme, tab'i gayet soğuk. İki cilt 150 kuruş 175 kuruşdur.
Kanaat Kitabevi

Cumhuriyet
İSTANBUL - CAĞALOĞLU
Onaltıncı yıl sayı: 5547
Ticaret ve sanayi Bakanlığı T.C. Cumhuriyet Gazetesi - Posta kütüğü: İstanbul No. 244
Ticaret Bakanlığı ve seri: 22398, Yayıncı İşleri Bakanlığı: 54208, Mektep ve matbaa kütüğü: 54208 - 54209
Cumâ 20 Birinciteşrin 1939

XII nci ŞARL'ın
TARİHİ
Yazan: VOLTAIRE
Çeviren: NAHİD SİRRI
Resimlendir. Fıstık 100 Kuruş
Hilmi Kitabevi

Türk - İngiliz - Fransız ittifakı

Üç devlet arasında yapılan muahede dün akşam Ankarada Başvekilimizle İngiltere ve Fransa büyük elçileri tarafından merasimle imzalandı

İttifakın mahiyeti sadece tedafüdüdür

Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında..

Başvekilimizle İngiliz ve Fransız sefirleri mühim nutuklar söylediler
MUAHEDENİN METNİ

Ankara 19 (s.a.) — Türkiye Cumhuriyeti, Büyük Britanya Krallığı ve Fransa Cumhuriyeti arasında bu akşam imzalanan muahede metni aşağıdadır: ...

Türkiye, Romanya, Fransa, Belçika ve Majesta Büyük Britanya, İtalya ve Danimarka; İngiliz Milletleri Krallığı, Hindistan İmparatorluğu, Birleşik Krallık ve İtalya İttifakı.

İngiliz Başvekilinin dün Avam Kamarasında verdiği mühim izahat

London 19 (Haber) — Başvekil Cumhuriyet Avam Kamarasında yaptığı konuşmada Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında imzalanan muahede hakkında beyanatta bulunarak şunları söyledi: ...

12 mayıs tarihinde beyan ettiği şekilde Türkiye, İngiltere ve Fransa hükümetleri arası vadedi bir karşılıklı yardım anlaşması altına katılmadık. Bu konuda cevap eden milletvekili konuşmasında her üç devlet, tabii emellerle ki hiçbir kararlaştırılmamış yardım emelinde karar vermişlerdir. Söz defa cevap eden milletvekili konuşmasında şunları söyledi: Bu anlaşma üç taraf için faydalı olacaktır. Bu konuda üç taraf aynı tutulmuş. Bu konuda üç taraf aynı tutulmuş. Bu konuda üç taraf aynı tutulmuş.

Ankara 19 (Başvekilimizden) — Başvekilimiz dün akşam Avam Kamarasında yaptığı konuşmada şunları söyledi: ...

Ek 3: 20 Ekim 1939 Tarihli Son Posta Gazetesi

HALKIN GÖZÜ
HALKIN KULAKI
HALKIN DİLİ

Son Posta
Sıra No — No. 3315
Yeni işleri telefon: 20203
CUMA 20 BİRİNCİTEŞRİN 1939
İdare işleri telefon: 20203
Fiat 8 Kuruş

Bugünkü Türkiye'nin meydana getirdiği en güzel emniyet ve sulh âleti

Türkiye - İngiltere - Fransa ittifakı dün imzalandı

Muahede hiçbir devlet aleyhine müteveccih değildir, hedefi tecavüze karşı koymak için, lüzum hasıl olursa, Türkiye'ye, İngiltere'ye ve Fransaya karşılıklı yardım ve müzaheret temin eylemektir

İTTIFAKI İMZALIYANLAR

İttifak niçin ve nasıl imzalandı?
(Arkadaşımız Muhittin Birgen Ankaradan yazıyor)

Aylardan beri Türkiye ile İngiltere ve Fransa hükümetleri arasında cereyan etmiş olan müzakereler nihayet bir neticeye varmış olduğu için, dün bu hususta hattırmış mukavale ile referatları şikâdet ve devletin emellerini korumak için imzalanmıştır.

Dün akşam saat 8 den itibaren Ankara radyosunda diğer ülkelerin merkezlerinden alınarak yayınlanan bu haber gerek Avrupadaki bazı mukadematı bakımından çok ilginç bazı noktaları, diğer taraftan da Türk milletinin her ne kadar bu tür müzakerelere alışkın olmadığından dolayı, Türkiye'nin bu tür müzakerelerde mühim bir rol oynamış olduğunu göstermektedir. O, bu vesile ile Türkiye ve Fransa ile abuhane karar almış ve kararını medenî sınırlar içinde tutmuş ve kararını medenî sınırlar içinde tutmuş ve kararını medenî sınırlar içinde tutmuş.

İttifakın mahiyeti sadece tedafüdüdür. İttifakın mahiyeti sadece tedafüdüdür. İttifakın mahiyeti sadece tedafüdüdür.

İTTIFAKI İMZALIYANLAR

Başvekil Refik Saydamın nutuk: — Türkiye, Fransa ve Büyük Britanya arasında mevcut gırtlak ve menfaat birliğini güçlendirmek için bu anlaşma imzalandı. Bu anlaşma imzalandı. Bu anlaşma imzalandı.

İttifakın mahiyeti sadece tedafüdüdür. İttifakın mahiyeti sadece tedafüdüdür. İttifakın mahiyeti sadece tedafüdüdür.